

խանին որդին հինգ հարար մարդով Պարսից Շիշմէնի գաւառը մտաւ: Քեյսերի եւ Արեւմտի կառավարիչները զօրքով անոր դէմ գացին:

«Պարսից զօրքերը միշտ բռնած են Հէրատի շրջանները: Ոմանք ալ կըսեն թէ քաղաքին բնակիչները Պարսից զօրքերուն հրամայող իշխանին հաւանդել են: Միւս կողմանէ Պարսից կառավարութիւնը անդադար յայտարարութիւն կընէ, թէ իր զօրքերը մինակ անոր համար կ'ենած են Հէրատի շրջանները որ Տօթ Մէհէմէտի գաղտնի հարբներով կազմուած միաբանութիւնը զարկն, եւ Քանաթարի գաւառը ասպատակող Քարալուի Միշիկներուն յարձակումը դէմ դնեն: Ստոյգն ասէ, որ եթէ Պարսից զօրքերը չըլլային, Տօթ Մէհէմէտ Հէրատն առած եւ թերեւս բոլոր Խորասանի տիրած էր: Երբէն իր զօրքը ասրափ ձգեցին Պարսիստանի բոլոր արեւելեան գաւառներուն վրայ. եւ թէ՛ հրաման մը կատարեց, թէ քանի մը հարար գեշ վնասուած եւ գեշ հրամայած Պարսից զօրք կարող պիտի ունենային իրար ժամանակ դիմադրու Միշիկաց հրամաններուն ոգոտմանն ու բռնէն յարձակմանը:

«Թէ՛ հրաման մը քօլէան նուազի պիտաւ, եւ Շահնու իր արքայիցը՝ որ այս հիւանդութեան պատճառաւ փակուելիք էր, քիչ քիչ թէ՛ հրաման մտնեալ պիտան»:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Մեղաւ կրեքարթի, մայրաքաղաքին Մեղաւիան գետաբեր Սմբատ-Փորոս Առաքելի՛ Տղան-Պահաճի կայսերական պալատը երթալով խնայուցող գոտտափառ Խնայակալին, որ Մեղաւի Ս. Թադուհին գիտաւորութիւն ունի յատկապէս (Մեղաւի) ամենէն մեծ պատուանշանը որ միայն թագաւորներու կը արվի) մեծ ժողովուրդ խնայուցող Մեղաւի կայսերական վեհապալատին:

Արեւն թէ Քրուսայի եւ Քորթու կալի թագաւորներն ալ իրենց առաջին կարգի պատուանշանները պիտի խնայեն մեր օգոտտափառ Խնայակալին:

Նախընթաց թուով ծանուցինք թէ Տրապիզոնի մէջ տաճիկ նաւապարտներն ու ռուս նաւապարտները ծանր կ'ուրեւրեն: Արքայն եկած լուրերը աւելի մարտման տեղեկութիւններ տալով յիշեալ կռուոյն վրայ, կաւեցրին թէ Տրապիզոնի կռակալը ռուսաց հի պատասխան խնդրելով նաւահանգստին հրամանատարը պաշտօնէն հանելու բան տարիք է երեք տաճիկ նաւապարտի հետ միասնեան կը փնտրվին կղեր:

Մարտախայի նախորդ կռակալ Ալթա պէյը իշխանութիւնէն հրաժարելու օրերը ապարտական ազատութիւն հրատարակած էր. Գարձեալ Առջե մէջ Պանքա մը հտատակելու արտօնութիւն տուել էր բրուսիայի մը եւ Քրուսթ ու Արեւի գետերուն վրայ ալ շարժանութիւններու արտօնութիւն տուել էր զարդացի ընկերութեան մը:

Ք. Գրան կառավարութիւնը Ալթա պէյին ըրած այս կրեք գործերուն առաջինն ու երկրորդը իւրեք իշխանական իրաւանքը եւ երկրորդն ալ թէ նոյն իրաւանքը եւ թէ Փարսից վերջին գաւառը:

նազրութեան հակառակ դատելով, հրաման խրկեց Մարտախայի այժմեան տեղակալ (գայմադամ) Պ. Թախտըր Պալքէին, որ անվաւեր եւ ոչինչ համարվին այս որոշումներն ու շնորհումները:

Մեղաւ շարթու Ք. Գրան կողմանէ հրամանագիր մը հրատարակեցաւ մայրաքաղաքին բոլոր մզկիթներուն եւ եկեղեցեաց մէջ կարգապահութեամբ, որպէս զի բոլոր ժողովուրդը իրենց թաղերուն մէջ բացվելէք գրասենեակները կրթման ու հոն իրենց անունը, տարիքը արհեստը եւ այլն գրել տալով, թմբուէն առնեն: Այս անօրէնութեամբ կայսերական կառավարութիւնը կարող պիտի ըլլայ մայրաքաղաքին բնակչաց ճիշդ թիւը հասկնալու, եւ քաղաքէն դուրս ընելու այնպիսի մարդիկ որ կարող չեն իրենց աղքատի միջոցներուն վրայօր հաստատու երաշխաւորութիւն տալու:

Երբէն կիրակի օրը բաղնիքի գրագիրներ խրկեցան Ք. Գրանէ մայրաքաղաքի քաղաքագետի պաշտօնատունը (Շէհ-Է-Մանսիթի), որ այս գործին կատարմանը ձեռք գործեն:

Պատկանի սեպտ. 2 թուով հետեւեալ լուրերը կը գրեն մայրաքաղաքի յարձակումին:

«Ասկէ երեք ամիսի չափ առաջ շատ դաղձայի զօրական քաղաքի շարժումները պ'որտուր գացել էին: Այդի մը մանկով քանի մը ինքաւ (քիւրազ) բոլորեցեր էին ծառերէն, եւ ասոր համար այդպիսիին հետ կ'ուրեւրուէին կէն:

Այս կռուին մէջ զօրախմբներուն մէջը հրացանով սպաննուել էր, ինչ երեք ընկերները ձգել փակուել էին:

Քաղաքին կառավարիչ Հասան փաշան այս դժբաղդ անցքը խմանալուն պէս՝ անձամբ մարտապայտին ետեւէն ելլել էր, որ շրջալայ անտաններուն խրատութիւնը իրեն օգնական գտնելով կըրցել էր փակուելու զինքը փնտրող քանի մը հարկար զինուորներու ձեռքէն արտախլ:

Այն ժամանակէն ի վեր Հասան փաշան անդադար այս մարդը կը փնտրուէր, եւ վերջապէս խնայուցող Մարտախայի է: Իր մարդոցմէն ամենահաւատարմ իմ երկու հոգի ընտրեց. ձի, զինք եւ ստակ տուաւ, եւ պատու իրեց որ ինչ կընեն ընեն մարտապայտը բռնեն: Այդ ձիւտները ամիս մը պաշտակէն ետեւ Օթթի կերթան, մարտապայտին բնակած տեղը կ'իմանան, կը բռնեն ու Հասան փաշային կը բերեն կրթալուն 76 օր ետքը:

Հասան փաշային այս ըրած հանձարեղ ձեռքարկութիւնը բոլոր քաղաքի բնակչաց եւ օտար տէրութեանց հրատարակուելու արժանի կըլաւ:

Այս առթիւ արժան կը համարիմ յիշեցնել, որ Հասան փաշան վերոյիշեալ մարտապայտը գտնելու համար անձամբ անտանները գացած եւ հոն քանի մը օր անցուցած ժամանակը, անցեալները անդադար պաշտօնակալ մը ըստ պաննոյ աւաղակներուն երեք ընկերները ձեռք ձգեց: Այս երեք աւաղակներուն ալ հարձակործը կը շարունակէ»:

ԱԶԳԱՅԻՆ

Փարիզէն սեպտ. 1/13 թուով լուր կուտան մեզի, թէ Արեւելեան պաշտօն վարժարանին մէջ հայկական մատուցող բացվեցաւ, եւ սեպտ. 2 կիրակիէն բակեալ ամեն կիրակի եւ տօն օրերը հանդիսար սուրբ պատարագ պիտի մատուցվի ըստ ձեռնի եւ արարողութեան Հայաստանաց սուրբ եկեղեցոյ:

Այս բերկալ լուրը Փարիզի աղքատից ծանուցանելու համար՝ Արեւմտապատի Տ. Գարրիէլ Ալագովի վարչապետին հետեւեալ շրջաբերակներ խրկեց անոնց:

«Այնքալ եւ Քրիստոսասէր Պարոն. «Բառ խնդրոյ Ամենապատիւ Սրբազան Պատրիարքին մերոյ յարգունի Ղարանէ՛ Մեծապատիւ գետնան Օսմանեան մատոյց առ Պետութիւն Գաղղիոյ զգրաւոր յայտարարութիւն բացման աղաքայնոյ Մատարան ի վարժարանի աստ, եւ Պաշտօնեայն բարեկարգութեան Արքեպիսկոպոս կըլալ ժամանակը այս վրայեաց զի չեք կնչ խափան հրատարակական պաշտամանցն կատարելոյ ի սնա: Այս օրոյ ծանուցանելու ձեռքով բարեպաշտութեան հանդիմ Տրապիզոնէն զի հետ վաղուին, որպէս եւ յամենայն կիրակիս եւ ի հանդիսի աւուրս, մատուցի ի Մատարան խորհուրդ սրբոյ Պատարագին ի 10 ժամու առաւօտուն: Աղջ Լիւրուր: Ի Վրնէլ, 12 սեպտ. (31 օգոստ) 1856 Գրեթէ Էրեդէն Երեմի»:

Մայրաքաղաքին Ք. Գրան լուրերը մէջ հետեւեալ կը կարգանք:

«Մեր Տրապիզոնի թղթախոյններէն մէջը անցեալները լուր կուտար, թէ Հայոց հայրագետի Էջմիածնի Վաթոյիկոս Երեսէս Սրբազանը որ 104 տարեկան է, Էջմիածնի թղթախոյն հասեր է. բայց կը փակուել ի կղեր թէ ծանուցար հրատարակական աշխատութիւնները ինչ չեն տար պատկաւելի հայրագետին որ Մատարան կըլալ թագաւորութեան հանդիսին ներկայ գտնուի, սրուն Երեքսանդր կայսրը յատկապէս զինքը հրատարակած էր:

«Մարտի Օսմայնի եկած նամակները կը ծանուցանեն, թէ Ռուսիոյ եւ հաւանականաբար բոլոր աշխարհի եկեղեցեայնաց երկրագոյնը (Երեսէս Սրբազանը)՝ Մատարանով Օսմայն հասեր է քաջապաշտ զինակի մէջ:

«Երեսէս Սրբազանը արդէն Ռուսիոյ երեք կայսերոց թագաւորութեանը ներկայ գտնուած է. 1797 ին Պօլոս կայսեր. 1802 ին Ալեքսանդր առաջին կայսեր եւ 1826 ին Նիկողայոս կայսեր»:

ՄԱՐՆ ԼՈՒՐԵՐ

Բարձրագոյն գրան թագաւորանոտան գլխաւոր անդամներէն Մեծապաշտ Գրիգոր Էջմիածնի Մարտիան, որ ժամանակէ մը ի վեր արքունի բժշկական գաղղիոյ գաղղիներն ըզուի գոտատուութիւնը վրան ասած է, այս օրերս Ղարանէն քաղաք անցնելու վրայ տանկերէն ու գաղղիներն ըզուաւ գրքոյի մը շարադրեց, որ օգոտտափառ Խնայակալին հաւանութեանը արժանի ըլլալով՝ արար

վեցաւ: Այս աշխատութեան փոխարէն՝ Մեծապաշտ Գրիգոր Էջմիածնի օգոտտափառ Խնայակալին հրամանաւ չորրորդ կարգի պաշտօնատար անուանեցաւ:

Գրիգոր Էջմիածնի վերջին պատկառվին սկիզբէն ի վեր պատկառվի պաշտօնէն դուրս կընասի, ուր իր պաշտօնն է տաճիկերէնի թագաւորանել պատկառվի պաշտօնատան եւ գաշակից բանակայ ու գետնանտանց մէջ օտար լիզուով եղած բոլոր թղթախոյնութիւնները:

«Մայրաքաղաքին Պարսից գետնայն եւ հայազգի Մեծապատիւ Միլիթա Մէլքոն խան գնդապետը կոնկ մայրաքաղաքէս Տրապիզոն գացին Պարսից Շահին կողմանէ Գաղղիոյ գետնայն ընտրված Պարոն խանը զինուորու, որ Ք. Գրան քով ալ արտաքոյ կարգի գետնայնութեան պաշտօն ունենալով՝ քսան օրի չափ Ա. Պօլոս պիտի մնայ:

«Մեղաւ շրեքարթի, ժամու թիւն միջոցները, Պարոն Քարալուի Քեյսերի թագաւորանելու նորոգութեան զրկած Քեյսերի թագաւորանելու մը նաւատարներուն եւ հոն գտնուող օսմանեան հպատակներուն մէջ մեծ կոխ մը կըլաւ: Այս կռուին մէջ բաշխուելու մարդիկ վերաւորվեցան, որոնց մէջ են նաեւ յիշեալ նաւուն հրամանատարները եւ Պ. Քանատարի անունով յոյն մը որ նաւուն տէրըն է եւ Ռուսիոյ հպատակ է: Արեւն թէ, նաւատարները մարտէն արտանք փակուելու ուզելուն պատճառաւ ծագել է այս կոխը:

«Պէյօղլուի ռուսաց գետնանտանը անցեալ հինգշաբթի օրը պաշտօնական կիրպով ռուսաց գետնանտանը դարձեալ ինքուն յանձնուեցաւ:

«Երբունի փողկանոցին մէջ այս օրերս ամենաշքեղ եւ խիստ ծանրագին անդամակալ քաւամանեակ (կիրտան ԼԴ) մը պատարաւարվեցաւ, օգոտտափառ Խնայակալին կողմէն Աւստրիոյ կայսրուհի Էլիզաբէթին խրկուելու համար:

«Մայրաքաղաքին նկուզն Ատան անգղիացոց շնամ ներքնածովեան հեռագիրը անցեալ շաբթու փնտրելով՝ դարձողութիւնէն գարրեցաւ:

«Արեւի որ անցեալ երեքշաբթի օրուն փոթարկիին ժամանակը ելեքարական թիւը խրկէ:

«Ինկիլիսի եկած վերջին լուրերը կը ծանուցանեն թէ երկրաշարժը կը շարունակի, քաղաքին մէջ եւ շրջականները:

«Տրապիզոնէն կը գրեն, թէ Պարթուի մօտ հայրենակ Արքային գետնաքաղաքը բոլոր լին աւերակ կղեր է հազին հրեհէ մը:

«Մեղաւ հինգշաբթի մեծ եռակայմ նաւ մը նորոգութեան նաւահանգիստը մանկու համար կամուրջն աւաղին անցնելու աստիճան կամուրջն կղերքը շարված շոգնուներուն վրայ ինկաւ եւ անոնց կրեքին վնասոց, զխաւորակա Արքային-Գեղ եւ Արթիւրեան րանող շոգնուին, որ այս պատճառաւ չկրցաւ իր ձանապարհորդութիւնը շարունակել:

«Մայրաքաղաքին մէջ քանի թաղերուն մէջ անցեալ եւ այս շաբթու քանի մը քօլէայի գետնանտանը պատահեցան:

«Արեւն թէ Այստիկն Իլմիր գաղղ սուրհանգալը աւաղակներու հանդիպելով, քօլը կըլաւ 250—300 հա-

